

9.2 Зовнішньоекономічна діяльність в сучасних військових умовах як фактор розвитку зовнішньої політики

Війна в Україні, зміна міжнародного порядку, економічні санкції – все це має значний вплив на зовнішньоекономічну діяльність країн світу що, в свою чергу, формує їх зовнішню політику. З одного боку, війна в Україні руйнує економічні зв'язки, призводить до санкцій і торгових обмежень, а також створює ризики для інвестицій. Міністерство економіки України оцінює падіння ВВП у 2022 році на 30%, що спричинено війною [379]. В 2023 році зростання економіки очікується на рівні 5,5% [380]. З іншого боку, вона стимулює розвиток нових галузей економіки, таких як оборонно-промисловий комплекс. Це, в свою чергу, призводить до створення нових робочих місць і стимулювання економічного зростання.

Пошук балансу між оборонними потребами та іншими сферами життя стає ключовим завданням для забезпечення стійкого розвитку України. Військові конфлікти є фактором переорієнтації зовнішньої торгівлі та зміни зовнішньої політики. В цих умовах країни шукатимуть нових торгових партнерів та ринків збуту продукції та послуг. Дослідженням даної тематики займалось багато вітчизняних вчених, зокрема О. Процевят, Р. Скриньковський С. Цюх та ін., які приділяли увагу сучасним тенденціям розвитку зовнішньоекономічної діяльності в військових умовах [381]; О. Воронова, С. Скрипник та ін., які досліджували проблему регулювання в військових умовах зовнішньоекономічної діяльності в частині встановлення балансу між максимізацією доходів бюджету та збереженням на світовому ринку конкурентоспроможності держави [382]; Г. Гайдай, В. Лебедченко, М. Матвеев та ін., які приділяли увагу особливостям митного оформлення експортно-імпортних операцій, валютному контролю зовнішньоекономічної діяльності [383].

Зовнішньоекономічна діяльність відіграє надзвичайно важливу роль у системі зовнішньої політики України. Її вплив на економіку, інтеграцію до світового господарства, міжнародні відносини та геополітичне становище країни настільки великий, що його важко переоцінити. ЗЕД є одним із ключових пріоритетів зовнішньої політики України. Важливим елементом зовнішньої політики є підтримка держави експортно-імпортних операцій.

Під *експортом* товарів розуміють продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів [384]. Тобто, експорт українських товарів та послуг дозволяє залучати іноземну валюту, яка необхідна для фінансування імпорту критично важливих товарів, підтримки курсу гривні та забезпечення потреб Збройних Сил України.

Міжнародна економічна діяльність сприяє інтеграції України до світового господарства її вплив на цей процес проявляється в декількох аспектах: доступ до нових ринків (експортно-імпортна діяльність дає можливість українським підприємствам експортувати свою продукцію та послуги на нові ринки), пошук партнерів (знаходити партнерів за кордоном для співпраці) та стимулювання інновацій (щоб бути конкурентоспроможними на світових ринках, українські підприємства змушені постійно вдосконалювати свою продукцію та послуги).

Щодо впливу зміцнення міжнародних відносин можна зазначити, що економічна співпраця може допомогти Україні отримати підтримку з боку інших країн у вирішенні політичних та економічних проблем і реагуванні на зовнішні загрози. Стосовно геополітичного становища країни можна підкреслити зміцнення позицій України в міжнародних організаціях та на світових ринках стає можливим завдяки активній економічній співпраці з іншими країнами. Зовнішньоекономічна діяльність – це шлях до виживання та стійкого майбутнього України, який допоможе країні у війні, відновленні та розвитку. Впровадження міжнародної економічної діяльності потребуватиме спільних зусиль влади, бізнесу та громадянського суспільства.

З початком війни найбільше постраждали експортно-орієнтовані галузі, такі як металургія, хімічна промисловість та аграрний сектор. Також війна призвела до втрати традиційних ринків збуту для українських товарів та була вимушена переорієнтуватися на нові ринки збуту через блокування портів та руйнування інфраструктури. Так, за даними [380], вітчизняна економіка орієнтувалась на експорт. Наприклад, в 2021 році експорт в ВВП становив біля 40% або приблизно 68 млрд. дол. США., в 2022 році – 44,2 млрд. дол. США. Російська агресія проти України суттєво вплинула на зовнішньоекономічну діяльність.

Руйнування інфраструктури, втрата традиційних ринків збуту, зростання бюрократії та інші фактори призвели до значного зниження обсягів експорту та імпорту [381, с. 4, с. 5]. Проаналізуємо темпи зростання або зниження експорту товарів України в 2022–2023 роках (рис. 1).

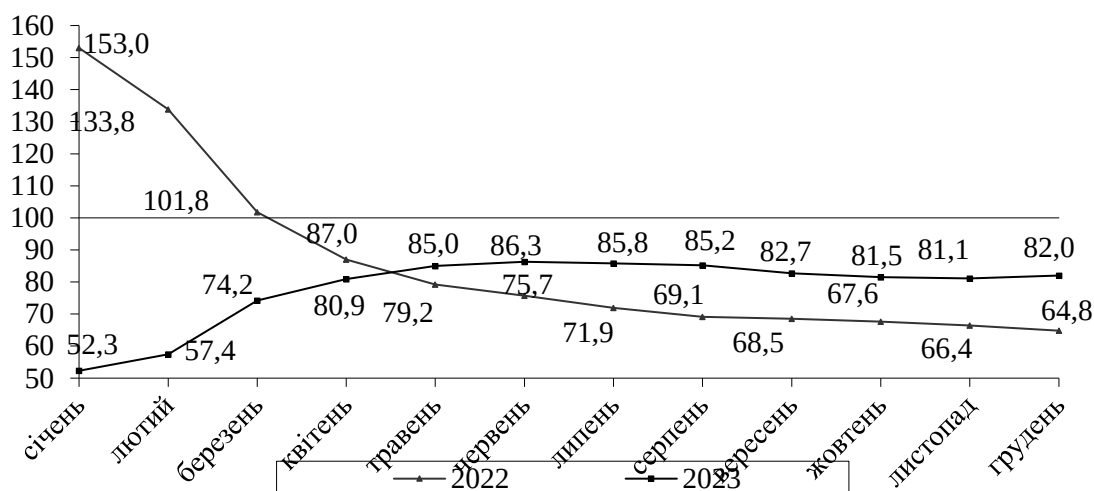

Рисунок 1. Темпи зростання (зниження) експорту товарів в 2022–2023 роках за місяцями, %

Джерело: взято авторами із [385].

За даними Державної служби статистики, наведеними на рис. 1, експорт товарів з України за 2023 рік скоротився на 18,7% у порівнянні з 2022 роком. Найбільше падіння спостерігалось у перші місяці війни, коли воно сягало 50–70%. У другій половині 2023 року експорт почав поступово відновлюватися, але не досяг довоєнного рівня, зокрема за рахунок законодавчого регулювання експортно-імпоротної діяльності [386, 387, 388]. Так, темп падіння експорту в

грудні 2023 року порівняно із листопадом 2023 року становив 82%, тоді як, за відповідний період 2022 року – 64,8%. Натомість імпорту товарів в Україну за 2023 рік збільшився на 19,6% у порівнянні з 2022 роком (рис. 2). Це пов'язано з низкою факторів, таких як зростання цін на енергоресурси, необхідність імпортувати товари, виробництво яких в Україні було зупинено через війну, а також збільшенням попиту на деякі товари, такі як продукти харчування та медикаменти. З рис. 2 видно, що в 2022 році були зафіксовані темпи зниження імпорту товарів, наприклад, в грудні 2022 році порівняно із листопадом 2022 року на 75,9%. В 2023 році були зафіксовані темпи зростання імпорту товарів, наприклад, в грудні 2023 році порівняно із листопадом 2023 року на 114,9%.

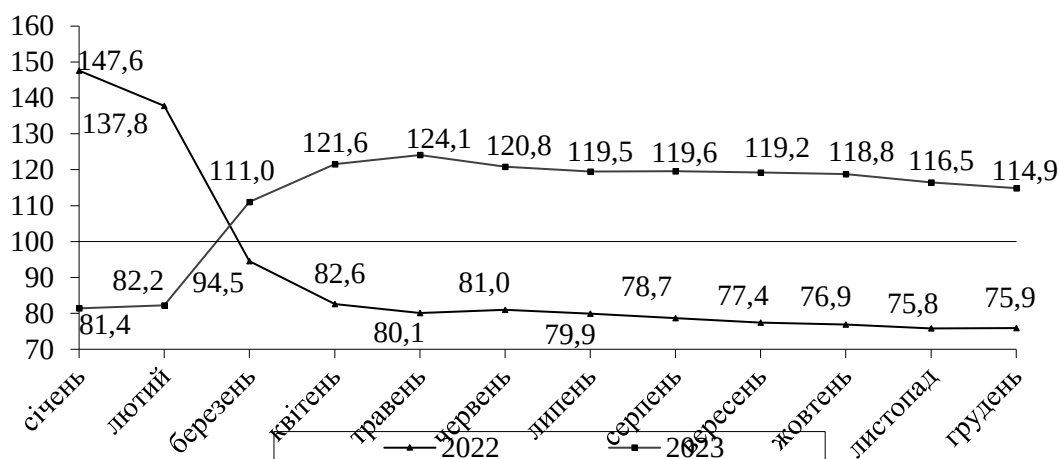

Рисунок 2. Темпи зростання (зниження) імпорту товарів в 2022–2023 роках за місяцями, %

Джерело: взято авторами із [385].

Загалом, зовнішньоторговий оборот України товарами за 2023 рік скоротився на 1,1% у порівнянні з 2022 роком. Це свідчить про те, що війна негативно вплинула на зовнішню торгівлю країни, але українській економіці вдалося частково відновити втрати. Розрахуємо за даними [385] сальдо торговельного балансу України в 2022–2023 роках на рис. 3.

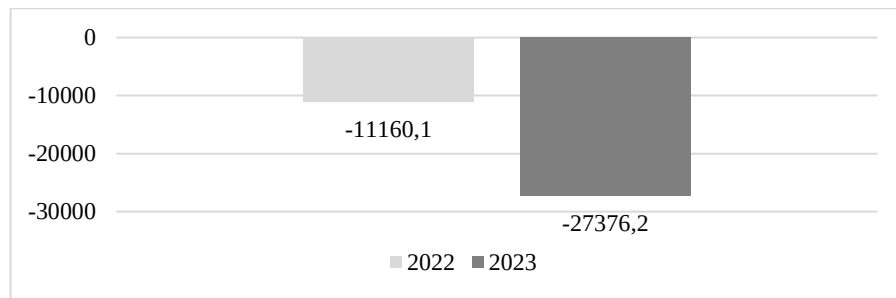

Рисунок 3. Сальдо торговельного балансу України в 2022–2023 роках,
млн. дол. США

Джерело: розраховано авторами за [385].

Дані наведені на рис. 3 показують, що сальдо торговельного балансу в 2022–2023 роках було від’ємним. Так, в 2022 році воно становило 11,16 млрд. дол. США, а в 2023 році воно зросло на 145,25 % та становило 27,37 млрд. дол. США. У 2022 році експорт склав 44,13 млрд. доларів США, а імпорт – 55,3 млрд. доларів США. Це означає, що країна витратила на імпорт товарів більше, ніж заробила на експорті, що призвело до торгового дефіциту в 11160,1 млн. доларів США. У 2023 році ситуація змінилася. Імпорт зріс до 63,6 млрд. доларів США, а експорт зменшився до 36,2 млрд. доларів США. Це призвело до збільшення торгового дефіциту до 27376,2 млн. доларів США.

Загалом, протягом 2022–2023 років експорт зменшився на 7949,4 млн. доларів США, а імпорт збільшився на 8266,7 млн. доларів. Це призвело до збільшення торгового дефіциту. Розрахуємо наступний показник – коефіцієнт покриття експортом імпорту (рис. 4).

Дані, які наведені на рис. 4 свідчать про те, що Україна стала більше імпортувати товарів, але менше експортувати, що й призвело до збільшення торгового дефіциту.

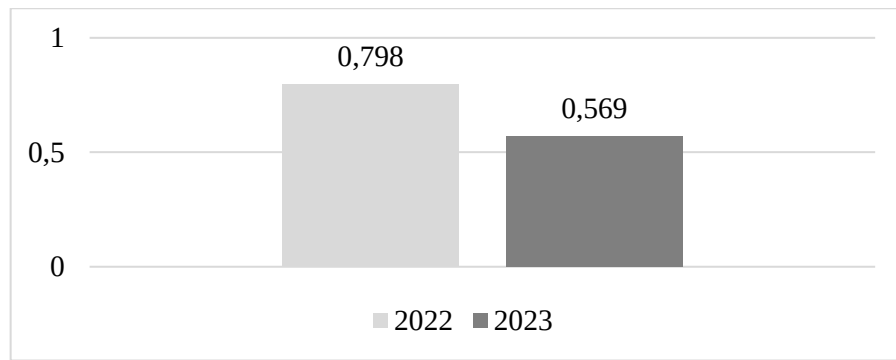

Рисунок 4. Коефіцієнт покриття експортом імпорту

Джерело: розраховано авторами за [385].

Коефіцієнт покриття експортом імпорту в 2023 році знизився на 28,7% порівняно із 2022 роком. Проблеми з логістикою, такі як нестача контейнерів та перебої роботі в роботі портів, обмежили можливості експорту та призвели до цього дефіциту. Проаналізуємо частку експорту окремих груп товарів у загальній структурі експорту в 2023 році (рис. 5).

Рисунок 5. Частка експорту окремих груп товарів у загальній структурі експорту у 2023 році, %

Джерело: розраховано авторами за [385].

З рис. 5 видно, що найбільшу питому вагу товарів, які експортується в загальній структурі експорту в 2023 році займали продукти рослинного походження – 32,4%. Оскільки лише 3 групи товарів мають частку більше 10 %, тому розглянемо експорт цих товарів у 2022–2023 роках (рис. 6).

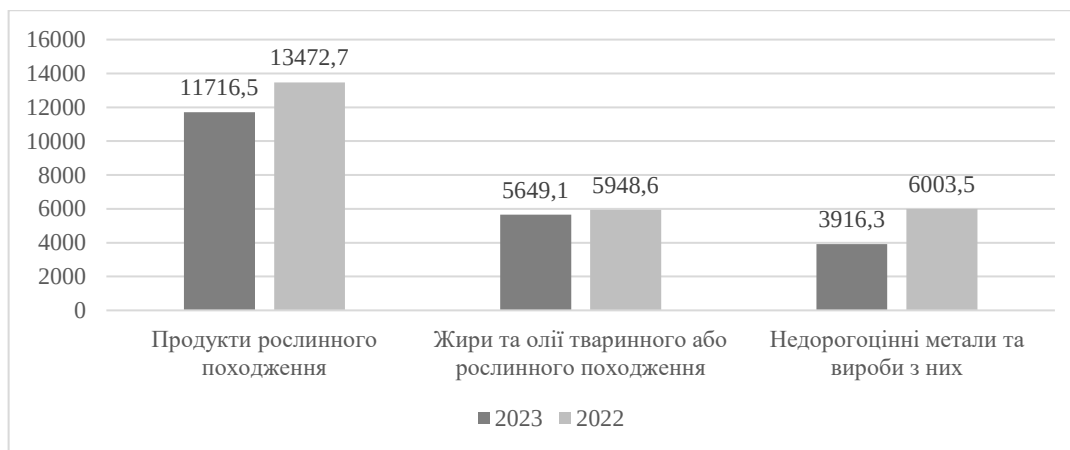

Рисунок 6. Експорт груп товарів, часта яких у загальному експорті складає більше 10%, млн. дол. США

Джерело: розраховано авторами за [385].

У 2023 році експорт продуктів рослинного походження з України зазнав спаду на 13,2% порівняно з 2022 роком. Обсяг експорту 2023 року, як видно з рис. 6, склав 11716,5 млн. дол. США, проти 13472,7 млн. дол. США у 2022 році. Експорт жирів та олій тваринного або рослинного походження також зазнав спаду у 2023 році. Зниження склало 5% (з 5948,6 млн. дол. США у 2022 році до 5649,1 млн. дол. США у 2023 році). Найбільш значне зниження експорту спостерігається у недорогих металах та виробах з них. У 2023 році експорт цих товарів з України склав 3916,3 млн. дол. США, що на 35,3% менше, ніж у 2022 році (6003,5 млн. дол. США). Експорт товарів з України зазнав значного падіння у 2023 році. Ця тенденція спостерігається в усіх проаналізованих категоріях: продуктах рослинного походження, жирах та оліях, а також недорогоцінних металах та виробах з них. Основною причиною зниження експорту вважається війна в Україні, яка порушила виробництво, ланцюги постачання та логістику.

На рис. 7 представлена інформація щодо імпорту товарів у 2022–2023 роках за видами товарів, часта яких у загальному імпорті складає більше 10% .

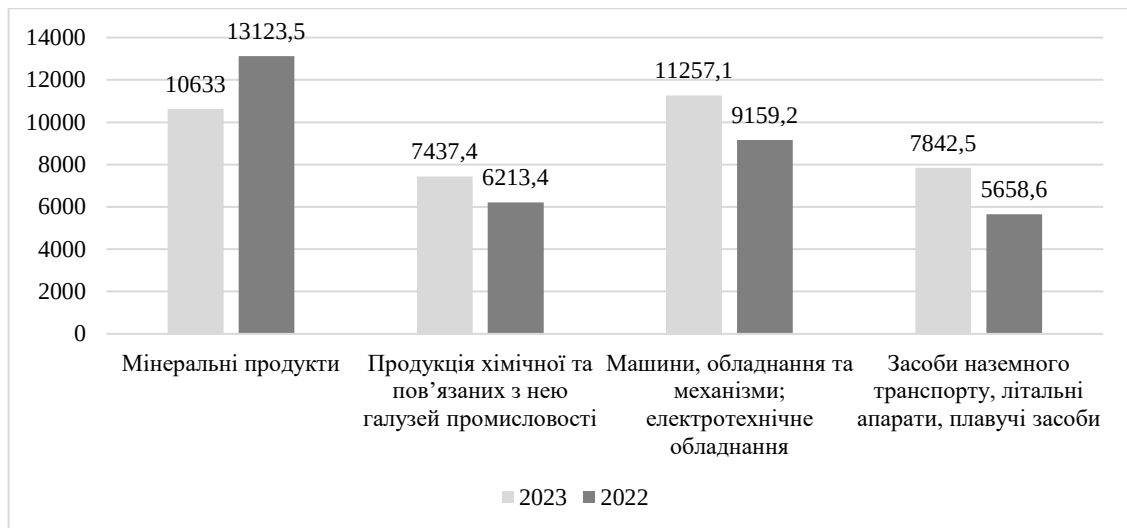

Рисунок 7. Імпорт товарів у 2022–2023 роках за видами товарів, часта яких у загальному імпорті складає більше 10%, млн. дол. США

Джерело: розраховано авторами за [385].

На основі даних, зображених на рисунку 7, можна зробити наступні висновки. Імпорт мінеральних продуктів зменшився приблизно на 18,9% в 2023 році порівняно з 2022 роком. Це вказує на зменшення залежності від імпорту цих товарів, збільшення внутрішнього виробництва або ж зміну структури економіки, що веде до зменшення потреби в імпортних мінеральних продуктах. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості показала зростання приблизно на 19,7% в 2023 році порівняно з 2022 роком. Що свідчить про збільшення попиту на ці товари, зростання їх імпорту внаслідок збільшення потреб сільського господарства.

Імпорт машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання збільшився приблизно на 22,9% в 2023 році порівняно з 2022 роком. Це свідчить про зростання інвестицій в ці сектори, впровадження нових технологій та відсутність необхідних технологій для виробництва сучасного обладнання для власного виробництва машин. Імпорт засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів збільшився приблизно на 38,6% в 2023 році порівняно з 2022 роком. Це вказує на зростання попиту на транспортні засоби внаслідок зростання рівня життя населення або розвиток транспортної інфраструктури та збільшення обсягів перевезень.

Таким чином, військовий конфлікт з Росією мав значний вплив на українську зовнішньоекономічну діяльність та зовнішню політику України. По-перше, війна спричинила руйнування інфраструктури, втрату ринків для експорту, зменшення виробництва та експорту. По-друге, війна також привела до відкриття нових шляхів для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньої політики. Проаналізовані тенденції зовнішньоекономічної діяльності за 2022–2023 роки в умовах війни, дали можливість узагальнити основні напрями розвитку внутрішньої і зовнішньої політики України. Враховуючи концепцію меркантилізму, то Україні варто підтримувати власних виробників та експортерів продукції з високою доданою вартістю. Необхідно зменшувати експорт товарів з низькою доданою вартістю, зокрема шляхом збільшення товарів із високим ступенем переробки. Особливо варто акцентувати увагу на розвиток хімічної галузі в Україні та видобутку газу і нафти. Це забезпечить Україну власними енергетичними ресурсами та дозволить експортувати їх з метою отримання більшого обсягу валютної виручки.

Окремим акцентом в розвитку зовнішньоекономічної діяльності як фактору зовнішньої політики є виробництво складного та сучасного обладнання, що дозволить забезпечити окремі галузі високотехнологічним обладнанням та скоротити імпорт машин та електротехніки. Важливим є розвиток транспортної сфери України, зокрема в напрямку забезпечення підтримки української автомобільної промисловості, що дозволить Україні виробляти для власних потреб легкові автомобілі, вантажні автомобілі, сільськогосподарську та інші види техніки, громадського транспорту тощо. Це є запорукою зниження рівня залежності від імпорту та зростання експорту високотехнологічних видів транспорту тощо.